

GEORGE WILL

OF EN ALS IN COMPARATIEF

DE SITUATIE IN ZEEUWS-VLAANDEREN

Abstract

There are remarkable differences between the dialects of Flanders and Zeeland in the choice of the complementiser in comparatives. Tapes with spontaneous dialects of 39 villages in Zeeuws-Vlaanderen demonstrate that the dialects in the latter are linked syntactically to the dialects of Flanders. Recent surveys show that the dialects of Zeeuws-Vlaanderen have become less Flemish and more Zeelandish (c.q. standard spoken language) over the past 45 years.

Inleiding

De Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten (2005) laat zien dat in de Nederlandse dialecten de syntactische variatie groot is, in tegenstelling tot wat vroeger wel eens beweerd werd (zie Gerritsen 1990: 50). Vergelijking van onderzoeksresultaten van spontaan dialectmateriaal van ongeveer 40 jaar geleden (Will, 2004a/b) met die van de SAND (2005) toont aan dat de laatste halve eeuw sommige Vlaamse syntactische varianten in Zeeuws-Vlaanderen aanmerkelijk minder productief zijn geworden.

Omdat in de SAND een paar syntactische variabelen aan de orde komen die ik bij mijn onderzoek naar zuidelijke syntagma's in de dialecten van Zeeuws-Vlaanderen (Will, 2004a) wel bestudeerd maar niet besproken heb, lijkt nu het moment daar hiervan verslag te doen. De vergelijking van beide corpora biedt de mogelijkheid overeenkomsten en/of verschillen te constateren tussen de situatie in de dialecten in Zeeuws-Vlaanderen in de 60'er jaren van de vorige en die aan het begin van deze eeuw; daarnaast kunnen eventuele verschillen als gevolg van de aard van het geanalyseerde materiaal (spontaan dialectmateriaal versus resultaten die met behulp van een enquête verkregen zijn) en die tussen

twee min of meer gelijktijdig afgenomen vergelijkbare enquêtes aan de orde gesteld worden.

In dit artikel staat de keuze van het voegwoord in de comparatiefconstructie centraal. Uit Meeussen (1943, kaart 1) en De Rooij (1965, kaart 4) blijkt dat in West-Vlaanderen en in het westelijke deel van Oost-Vlaanderen na comparatief *of* voorkomt en in oostelijk Oost-Vlaanderen (en Brabant) *als*. De *of/als*-grens in Vlaanderen loopt (globaal geformuleerd) van noord naar zuid, met Gent als scharnierpunt.⁽¹⁾ De kaart van De Rooij laat voor Zeeuws-Vlaanderen een vergelijkbare ruimtelijke tegenstelling zien: *of* komt daar (naast *als* en *dan*) slechts voor in de Centrale grensstreek en in West-Zeeuws-Vlaanderen langs de Westerschelde kust. Helaas geeft Meeussen geen informatie over het gebruik van *of* in Zeeuws-Vlaanderen.

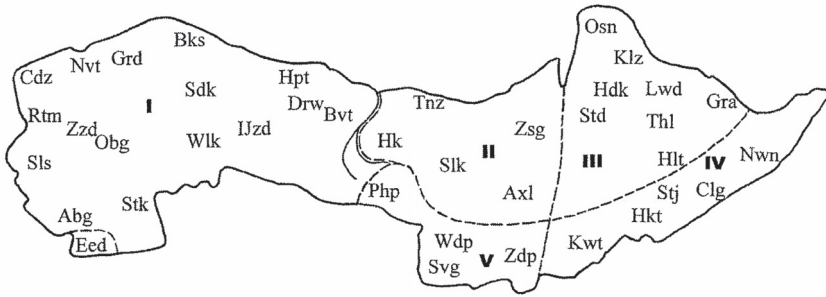
Doel en methode van onderzoek

Doel van het hier beschreven onderzoek was na te gaan *of*, en zo ja in welke subregio('s) van Zeeuws-Vlaanderen in de dialecten in een comparatiefconstructie de noordelijke of de zuidelijke variant van het aanvullende voegwoord wordt gebruikt (Meeussen 1943: 48-50; De Rooij 1965: 32; Weijnen 1971: 121). Heel concreet: welk aanvullend voegwoord komt in Zeeuws-Vlaanderen voor in zinnen als *Hij is ouder als/of mijn broer* (resp. de noordelijke, Brabantse en de zuidwestelijk-Vlaamse variant).

Als uitgangspunt voor het onderzoek heb ik gekozen voor het authentieke spontane dialectmateriaal dat aangetroffen wordt op geluidsbanden die bijna allemaal, in de meeste gevallen tussen 1960 en 1970, tot stand gekomen zijn onder supervisie van het Seminarie voor Vlaamse Dialectologie aan de Rijksuniversiteit te Gent; een enkele band is opgenomen door medewerkers van het P.J. Meertens Instituut in Amsterdam. Kaart 1 geeft de positie van de plaatsen aan die in het onderzoek betrokken zijn. De regioaanduiding is gebaseerd op Taeldeman (1979).

⁽¹⁾ In de door Meeussen (1943) geanalyseerde enquêteresultaten begint het *als*-gebied in Oost-Vlaanderen wat verder naar het oosten dan bij De Rooij (1965).

kaart 1: Plaatsen en subregio's in Zeeuws-Vlaanderen

De afkortingen op kaart 1 duiden de volgende (per subregio gerubriceerde) plaatsen aan.

- I. *West-Zeeuws-Vlaanderen*: Aardenburg (Abg), Biervliet (Bvt), Breskens (Bks), Cadzand (Czd), Driewegen (Drw), Eede (Eed), Groede (Grd), Hoofdplaat (Hpt), Nieuwvliet (Nvt), Oostburg (Obg), Retranchement (Rtm), Schoondijke (Sdk), Sint Kruis (Stk), Sluis (Sls), Waterlandkerkje (Wlk), IJzendijke (IJzd), Zuidzande (Zzd).
- II. *Land van Axel*: Axel (Axl), Hoek (Hk), Sluiskil (Slk), Terneuzen (Tnz), Zaamslag (Zsg).
- III. *Land van Hulst*: Graauw (Gra), Hengstdijk (Hdk), Hulst (Hlt), Kloosterzande (Klz), Lamswaarde (Lwd), Ossenisse (Osn), Stoppeldijk (Std), Terhole (Thl).
- IV. *Oostelijke grensstreek*: Clinge (Clg), Heikant (Hkt), Koewacht (Kwt), Nieuw-Namen (Nwn), Sint Jansteen (Stj).
- V. *Centrale grensstreek*: Philippine (Php), Sas van Gent (Svg), Westdorpe (Wdp), Zuiddorpe (Zdp).

Op de kaart met onderzoeksresultaten geeft de grootte van de gebruikte cirkels het aantal realisaties van de onderzochte variabele aan dat op de geluidsband van een bepaalde plaats aangetroffen is. Het zwarte segment in de cirkel indiceert in hoeveel procent van de gevallen daarvan de zuid-westelijke variant *of* voorkomt. Bij de analyse van de dialectbanden blijkt dat in een aantal plaatsen (ook) *dan* voorkomt. Omdat deze variant geen doel van mijn onderzoek is, heb ik deze niet verwerkt in de zwart/wit-inkleuring van de cirkels. Een gestippelde lijn rond het

symbool dat voor de desbetreffende plaats gebruikt is, maakt evenwel duidelijk dat ook deze (standaardtalige?) variant aangetroffen is.⁽²⁾ Zie voor de exacte betekenis van de cirkels en hun inkleuring de legenda bij kaart 2.

Ter aanvulling van deze bronnen met spontaan dialect heb ik in 2003 in vier plaatsen een enquête gehouden: in Nieuwvliet (West-Zeeuws-Vlaanderen), Terneuzen (Land van Axel), Kloosterzande (Land van Hulst) en Koewacht (Oostelijke grensstreek). Bij het opstellen van deze enquête heb ik de vragenlijst als uitgangspunt genomen die in het kader van het SAND-onderzoek voor deze regio opgesteld is. Wat de procedure betreft, is voor de interviews de Vlaamse SAND-procedure gevolgd.⁽³⁾ Omdat de enquête slechts indicatief is en de resultaten ervan in kwantitatief opzicht niet te vergelijken zijn met de onderzoeksresultaten van de dialectbanden, heb ik ze niet op de kaarten ingetekend.

Resultaten

De analyse van de banden met spontaan dialect maakt duidelijk dat zo'n 40 jaar geleden de zuidelijke aanvulling met *of* slechts in West-Zeeuws-Vlaanderen (en dan nog in minder dan de helft van het aantal plaatsen) en de Centrale grensstreek voorkomt. Met name ten oosten van de voormalige Braakman is het aantal plaatsen waarin op de banden geen enkele realisatie van deze variabele voorkomt, naar verhouding groot. In het Land van Axel is deze slechts aangetroffen op één van de vijf geanalyseerde banden (zie kaart 2). Zie voor de exacte onderzoeksresultaten van het spontane dialectmateriaal de bijlage bij dit artikel.

Voorbeelden van comparatief + *of* zijn:⁽⁴⁾

- *Dat es nog meer getroffen of Dêêë.* (Eede (1): 128)
- *Want (d)oor is die vee(l) slechter of (h)ier.* (Waterlandkerkje (1): 472)

⁽²⁾ De Rooij (1965: 31) merkt op dat in de dialecten *dan* in ruime mate in het gehele taalgebied verspreid voorkomt. Het is volgens hem onduidelijk of *dan* een standaardvariant is die in de dialecten doorgedrongen is, of dat het een oud dialectwoord is dat door krachtige steun van de standaardtaal is blijven voortbestaan.

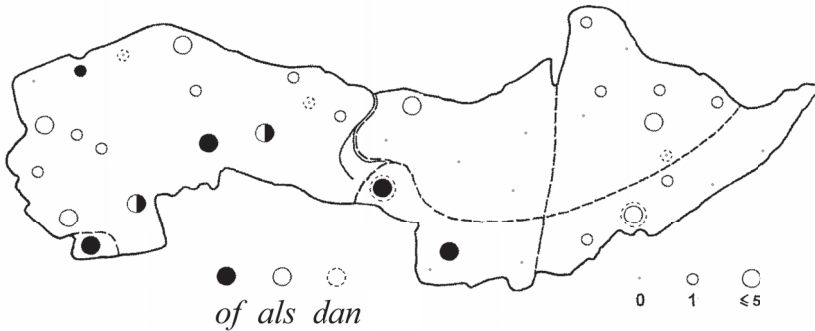
⁽³⁾ Zie Will (2004a: 22) voor de beschrijving van de bij deze enquête gevolgde procedure.

⁽⁴⁾ Achter de plaatsnaam staan de subregio en de positie van de genoteerde zin op de band met dialect van de desbetreffende plaats vermeld.

- *Dao(r) kreigd-e dan een gulden of dreië, viere meer veurn, a(l)s 't een normaol jaor is, of van contrac(t)bêten.* (Westdorpe (5): 495)

Voorbeelden van de frequenter voorkomende noordelijke, Brabantse variant zijn:

- *'t Is nie(t) grôter a(l)s di(t).* (Biervliet (1): 163)
- *Dao(r) zau (i)k nog liever op zitten a(l)s op een ander schip.* (Terneuzen (2): 234)
- *Ze zein iets kleinder a(l)s, a(l)s dit.* (Lamswaarde (3): 579)
- *Maor alles bei ma(l)kaor (h)e(bben) wei meer inweuners a(ls) da(t) Hulst et.* (Sint Jansteen (4): 95)

kaart 2: Voegwoord in comparatief

De resultaten van de aanvullende enquête zijn zowel bij de vertaal- als de beoordelingsopdrachten voor alle vier de plaatsen eenduidig: als aanvullend voegwoord in de comparatief wordt steeds *als* gebruikt.

Vergelijking verschillende onderzoeken

Volgens De Rooij (1965, kaart 4) komt na comparatief *of* voor in West-Vlaanderen en in het westelijke deel van Oost-Vlaanderen en *als* in oostelijk Oost-Vlaanderen (en Brabant). Een vergelijkbare ruimtelijke tegenstelling laat zijn kaart zien voor Zeeuws-Vlaanderen: *of* (naast *als* en *dan*) slechts in de Centrale grensstreek

en langs de Westerschelde kust in West-Zeeuws-Vlaanderen. Het Vlaamse dialectlandschap loopt dus nog ten dele door in Zeeuws-Vlaanderen, Ook op de banden met dialect uit de 60'er jaren komt in Zeeuws-Vlaanderen het gebruik van dit zuid-westelijke *of* voor in een aantal plaatsen in West-Zeeuws-Vlaanderen en in de Centrale grensstreek. Duidelijk is wel dat in de meeste plaatsen in West-Zeeuws-Vlaanderen in de 60'er jaren van de vorige eeuw *of* al niet meer voorkomt. Ik ga ervan uit dat het onderwijs daar ongetwijfeld een bijdrage aan geleverd zal hebben. Ik herinner me dat in die tijd in Zeeuws-Vlaanderen op de basisschool het gebruik van dit soort opvallende niet-standaardtalige constructies nadrukkelijk werd afgestraft.

De SAND (kaart 1.3.1.4) toont Zeeuws-Vlaanderen als een uniform *als*-gebied, zij het dat in Hulst ook 1x *of* voorkomt. In mijn eigen enquête van 2003 komt in de comparatief alleen maar *als* voor. Bij vergelijking van de resultaten van de beide enquêtes met die van de analyse van het bandmateriaal blijkt dat in de laatste 40 jaar in Zeeuws-Vlaanderen het gebruik van *of* in de comparatief zo goed als volledig is verdwenen. Bij dit syntagma is er dus duidelijk sprake van dialectverlies.

De enquêtes die beide aan het begin van dit millennium in Zeeuws-Vlaanderen zijn afgenomen (SAND in 2001/2002 en Will in 2003) zijn wat opzet betreft goed met elkaar te vergelijken. Gelet op de overeenkomstige opzet ervan en het feit dat ze slechts met 1 à 2 jaar tijdsverschil zijn afgenomen, kan ik voor het Land van Hulst de verschillen ertussen alleen maar verklaren door toeval: welke informanten maakten 'toevallig' deel uit van het groepje te interviewen dialectsprekers. Zie voor een nadere bespreking van dit soort enquêteresultaten Will (2005).

Conclusies

Uit het bovenstaande kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

1. Het Vlaamse dialectlandschap liep oorspronkelijk ook bij de comparatief-constructie door in Zeeuws-Vlaanderen. *Of* in comparatief komt daar (op de ene registratie voor Hulst in de SAND na) alleen nog maar voor in de regio's die direct bij het zuidwestelijk-Vlaamse *of*-gebied aansluiten.
2. Bij vergelijking van de dialecten uit de 60'er jaren van de vorige eeuw met die van omstreeks het jaar 2000 blijkt dat bij dit syntagma de dialecten

- uit West-Zeeuws-Vlaanderen hun oorspronkelijk Vlaamse karakter aan het verliezen zijn.
3. De mondelinge enquête blijkt een redelijk betrouwbaar middel om ook syntactische informatie in te winnen, zij het dat aanvullend onderzoek noodzakelijk blijft.

Bibliografie

GERRITSEN, MARINEL

- 1990, 'Methodologische aspecten van het onderzoek naar de regionale spreiding van syntactische varianten voor de Atlas van de Nederlandse Dialectsyntaxis (AND)'. In: *Taal en Tongval*, themanummer 3 Dialectsyntaxis, 48-62.

MEEUSSEN, E.

- 1943, 'Vier isotagmen'. In: *Leuvense Bijdragen* 35, 47-57 + kaarten.

ROOIJ, J. DE

- 1965, *Als – of – dat. Enkele conjuncties in het ABN, dialect en Fries*. Assen.

SAND

- 2005, = *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten*, deel I, Sjef Barbiers, Hans Bennis, Gunther De Vogelaer, Magda Devos en Margreet van der Ham. Amsterdam.

TAELEDEMAN, J.

- 1979, 'Op fonologische verkenning in Zeeuws-Vlaanderen'. In: *Taal en Tongval* 31, 143-193.

WEIJNEN, A.A.

- 1971, *Schets van de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Assen.

WILL, G.

- 2004a, *Zeeuws of Vlaams? (Morfo-)syntactische verschijnselen in de dialecten van Zeeuws-Vlaanderen*. Oosterhout.

WILL, G.

- 2004b, 'Zeggen k-ik da(t) zô? Reduplicatie van het subjectspronomen in Zeeuws-Vlaanderen'. In: *Taal en Tongval* 56, 187-211.

WILL, G.

- 2005, 'Voegwoord na vraagwoord. De situatie in Zeeuws-Vlaanderen'. In *Taal en Tongval* 57 (te verschijnen).

Bijlage

Tabel 1: Voegwoord in comparatief

Plaats	na comparatief		
	<i>als</i>	<i>of</i>	<i>dan</i>
Aardenburg	2	-	-
Axel	-	-	-
Biervliet	1	-	-
Breskens	2	-	-
Cadzand	-	-	-
Clinge	-	-	-
Driewegen	-	-	1
Eede	-	5	-
Graauw	1	-	-
Groede	-	-	1
Heikant	2	-	1
Hengstdijk	1	-	-
Hoek	-	-	-
Hoofdplaat	1	-	-
Hulst	-	-	1
Kloosterzande	-	-	-
Koewacht	1	-	-
Lamswaarde	1	-	-
Nieuw-Namen	-	-	-
Nieuwvliet	-	1	-
Oostburg	1	-	-
Ossensisse	1	-	-
Philippine	-	4	2
Retranchement	2	-	-

Sas van Gent	-	-	-
Schoondijke	1	-	-
Sint Jansteen	1	-	-
Sint Kruis	1	1	-
Sluis	1	-	-
Sluiskil	-	-	-
Stoppeldijk	-	-	-
Terhole	2	-	-
Terneuzen	2	-	-
Waterlandkerkje	-	2	-
Westdorpe	-	2	-
IJzendijke	3	2	-
Zaamslag	-	-	-
Zuiddorpe	-	-	-
Zuidzande	1	-	-